

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

بررسی ابعاد حقوقی فضی

آثارنازدی

۸۰

با رویکرد حقوق کیفری

محمد مهدی رحیمی

محسن آقاسی

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

بادیباچه‌ای از:

دکتر محمد عاشوری

انتشا، ات دانشگاه امام صادق (عینه السلام)

تهران؛ بزرگراه شهید چمران،

یل مدیریت

پاکستانی یونیورسٹی

صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵

E-mail: isu.press@yahoo.com

www.ketabesadiq.ir

انشکاه امام صادق

بررسی ابعاد حقوقی - فقهی آتانازیا با رویکرد حقوق کیفری ■ تألیف: محمد مهدی رحیمی، محسن اقاسی■ نمایه‌سازی: رضا دبیا ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۴۵۰۰ ریال ■ سمارانگ: ۱۵۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر شابک:

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر.....
۱۳.....	دیباچه .....
۱۷.....	پی‌نوشت‌ها.....
۱۹.....	مقدمه.....
۲۰.....	پی‌نوشت‌ها.....
۲۱.....	بخش اول: بررسی و شناخت آثار آناتولیا.....
۲۳.....	فصل اول. مفهوم، سیر تحولات و تعریف.....
۲۳.....	۱. مبحث اول. مفاهیم.....
۲۴.....	۱-۱. گفتار اول. مفهوم قتل .....
۲۷.....	۱-۲. گفتار دوم. مفهوم خودکشی .....
۳۱.....	۱-۳. گفتار سوم. مفهوم آثار آناتولیا.....
۳۲.....	خلاصه بحث.....
۳۳.....	۲. مبحث دوم. سیر تحولات .....
۳۳.....	۲-۱. گفتار اول. پیشینه تاریخی .....
۳۴.....	۲-۱-۱. دوره قدیم .....
۳۷.....	۲-۱-۲. دوره معاصر .....
۴۱.....	۲-۲. گفتار دوم. نمونه‌هایی از آثار آناتولیا .....

۶ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی آنانازیا با رویکرد حقوق کیفری

۴۱.....	T ₄ . عملیات ۱-۲-۲
۴۲.....	۲-۲-۲. پاپ زان پل دوم
۴۴.....	۳-۲-۲. دکتر مرگ
۴۵.....	۴-۲-۲. تری شیاوو
۴۶.....	۴-۲-۲. عرصه هنر
۴۶.....	الف. فیلم لک لک سیاه
۴۷.....	ب. فیلم بیسکویت سبز
۴۸.....	ج. فیلم آنانازی
۴۹.....	د. فیلم دختر میلیون دلاری
۴۹.....	ه. فیلم دریایی درون
۵۱.....	خلاصه بحث
۵۲.....	۳. مبحث سوم. تعریف
۵۲.....	۱-۳. گفتار اول. تعاریف عمومی
۵۶.....	۲-۳. گفتار دوم. تعاریف حقوقی
۵۷.....	۱-۲-۳. ارکان تحقیق جرم
۵۸.....	الف. اصل قانونی بودن جرائم و مجازات ها
۵۹.....	ب. عنصر مادی
۶۰.....	ج. عنصر روانی
۶۱.....	۲-۲-۳. تعاریف
۶۴.....	۳-۳. گفتار سوم: تجزیه و تحلیل تعاریف
۶۵.....	۱-۳-۳. ایرادات
۶۶.....	۲-۳-۳. ارکان تحقیق آنانازیا
۶۶.....	الف. رفتار فیزیکی
۶۷.....	ب. شرایط و اوضاع و احوال پیرامونی
۶۷.....	ج. نتیجه حاصله
۶۷.....	د. عنصر روانی
۶۸.....	۴-۳. گفتار چهارم. نتیجه گیری از تعاریف
۶۸.....	خلاصه بحث

فهرست مطالب □ ۷

یادداشت‌ها	۷۰
پی‌نوشت‌ها	۷۵
فصل دوم: انواع آتنازیا	۷۹
۱. مبحث اول. انواع آتنازیا از منظر مرتكب	۸۰
۱-۱. گفتار اول. آتنازیای فعال	۸۰
۱-۲. گفتار دوم. آتنازیای انفعالي (غیرفعال)	۸۲
۱-۳. گفتار سوم. بررسی و تحلیل آتنازیای فعال و آتنازیای انفعالي	۸۵
خلاصه بحث	۸۸
۲. مبحث دوم. انواع آتنازیا از منظر قربانی	۸۹
۲-۱. گفتار اول. آتنازیای داوطلبانه	۸۹
۲-۱-۱. استدلال مدافعان	۹۱
۲-۱-۲. ایرادات متقدان	۹۳
۲-۲. گفتار دوم. آتنازیای غیرداوطلبانه	۹۴
۲-۳. گفتار سوم. آتنازیا اجباری	۹۷
۲-۳-۱. قتل عمدی	۹۹
۲-۳-۲. سقط جنین	۱۰۱
۲-۴. گفتار چهارم. بررسی و تحلیل آتنازیای داوطلبانه، غیرداوطلبانه و اجباری	۱۰۲
۳. مبحث سوم. خودکشی با مساعدت پزشک	۱۰۵
۴. مبحث چهارم. تقسیم‌بندی‌های مختلف	۱۰۶
۴-۱. گفتار اول. آتنازیای فعال داوطلبانه	۱۰۷
۴-۲. گفتار دوم. آتنازیای فعال غیرداوطلبانه	۱۰۸
۴-۳. گفتار سوم. آتنازیای انفعالي (غیر فعال) داوطلبانه	۱۱۰
۴-۴. گفتار چهارم. آتنازیای انفعالي (غیر فعال) غیرداوطلبانه	۱۱۲
یادداشت‌ها	۱۱۴
پی‌نوشت‌ها	۱۱۵
بخش دوم: آتنازیاد شریعت اسلام و رویکرد کشورهای مختلف	۱۱۷
فصل سوم: آتنازیا در شریعت اسلام	۱۱۹
۱. مبحث اول. فقه امامیه	۱۲۱

۸ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُنانازیا با رویکرد حقوق کیفری

۱۲۳.....	۱-۱. گفتار اول. مبانی اُنانازیا از دیدگاه فقه امامیه
۱۲۴.....	۱-۱-۱. حق
۱۲۵.....	الف. تعریف حق
۱۲۸.....	ب. ویژگی‌های حق
۱۲۹.....	۱-۱-۲. حکم
۱۲۹.....	الف. تعریف حکم
۱۳۲.....	ب. ویژگی‌های حکم
۱۳۹.....	۱-۱-۳. حق‌الناس یا حق‌الله بودن حق قصاص
۱۳۹.....	الف. تبیین حق‌الناس
۱۴۰.....	ب. تبیین حق‌الله
۱۴۱.....	ج. رابطه و تفکیک حق‌الله و حق‌الناس
۱۵۰.....	۱-۱-۴. نظر فقه امامیه
۱۵۷.....	۱-۲. گفتار دوم: فتاوی علماء و مراجع
۱۵۸.....	۱-۲-۱. آیت الله العظمی خامنه‌ای
۱۶۰.....	۱-۲-۲-۱. آیت الله العظمی مکارم شیرازی
۱۶۱.....	۱-۲-۲-۲. آیت الله العظمی علوی گرجانی
۱۶۲.....	۱-۲-۲-۳. آیت الله العظمی صافی گلپایگانی
۱۶۴.....	۱-۲-۲-۴. آیت الله العظمی سبحانی
۱۶۶.....	۱-۲-۲-۵. آیت الله العظمی سیستانی
۱۶۷.....	خلاصه بحث
۱۶۸.....	۲. مبحث دوم. فقه عامه
۱۷۲.....	خلاصه بحث
۱۷۴.....	یادداشت‌ها
۱۷۹.....	پی‌نوشت‌ها
۱۸۱.....	فصل چهارم: رویکرد کشورها در قبال اُنانازیا
۱۸۱.....	۱. مبحث اول. حقوق موضوعه ایران
۱۸۲.....	۱-۱. گفتار اول. قوانین کیفری

فهرست مطالب ۹

۱-۲. گفتار دوم. تجزیه و تحلیل ماده ۲۶۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۸۵.....	۱۳۷۰
۱۸۶.....	۱-۲-۱
۱۹۲.....	الف. شرایط صحت رضایت
۱۹۹.....	ب. اذن
۲۰۰.....	۲-۲-۱
۲۰۲.....	۲-۲-۱
۲۰۳.....	۴-۲-۱
۲۰۴.....	الف. تساوی در دین
۲۰۵.....	ب. متغیر بودن رابطه پدری
۲۰۶.....	ج. کمال عقل قاتل
۲۰۷.....	د. بالغ بودن قاتل
۲۰۸.....	ه. محققون الدم بودن مقتول
۲۰۹.....	۵-۲-۱
۱-۳. گفتار سوم. بررسی موضع موافقین و مخالفین تعمیم ماده ۲۶۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰	۲۱۰.....
۲۱۱.....	۱-۳-۱
۲۱۳.....	۲-۳-۱
۲۱۴.....	۳-۳-۱
۲۱۷.....	خلاصه بحث
۲۱۹.....	۲. مبحث دوم. رویکرد کشورهای مختلف
۲۱۹.....	۱-۲
۲۲۰.....	۲-۲
۲۲۱.....	۳-۲
۲۲۲.....	۴-۲
۲۲۲.....	۵-۲
۲۲۴.....	۶-۲
۲۲۵.....	۷-۲

۱۰ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

۲۲۷.....	۸-۲ گفتار هشتم. استرالیا
۲۲۹.....	خلاصه بحث
۲۳۰.....	یادداشت‌ها
۲۳۶.....	پی‌نوشت‌ها
۲۳۹.....	منابع و مأخذ
۲۳۹.....	کتب فارسی و عربی
۲۴۳.....	مقالات
۲۴۵.....	منابع انگلیسی
۲۴۸.....	منابع اینترنتی
۲۴۸.....	قرآنیون
۲۵۱.....	نمایه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
وَلَقَدْ أَتَيْنَا دَأْوَدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا حَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَخَلَقَنَا عَلَيْ كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزریق» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متاثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام درواقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانشآموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتكاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آنها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مكتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

ولله الحمد
معاونت پژوهشی دانشگاه

دیباچه

مرگ آسان، مرگ خود خواسته، قتل ترحم‌آمیز، مرگ بدون درد، مساعدت در خودکشی، مرگ با عزت، همگی تعبیری‌اند که در زبان فارسی برای اُتانازیا، با توجه به مصاديق و شیوه‌های گوناگون تحقق آن به کار رفته است. در زبان فرانسه، اُتانازی (Euthanasie) از پیشوند (eu) و ریشه (tanatos) که در یونانی به معنی «مرگ» است ترکیب یافته و ظاهراً فرانسیس بیکن، فیلسوف انگلیسی قرن هفدهم میلادی که خود از جمله طرفداران آن بوده، اُتانازیا را مصطلح کرده است. اگر چه اعدام - که شکل قانونی قتل است - و اُتانازی، هر دو به سلب حیات، از انسان زنده منجر می‌شوند؛ اما یکی از تفاوت‌های اصلی آن دو در این است که محکوم به اعدام، جز در مردی که با اشتباه قضایی مواجه باشیم، کسی است که نقض هنجارها و ارزش‌های حیاتی جامعه را مرتکب شده است و حال آنکه در اُتانازیا کسی که به زندگی او خاتمه داده می‌شود ممکن است انسانی با معیارهای والای اخلاقی، سیاستمداری سرشناس یا نویسنده‌ای مبرز باشد. چگونگی مرگ پاپ ژان پل دوم در اوایل هزاره سوم میلادی همچنان در هاله‌ای از ابهام به سر می‌برد؛ در چند ماه اخیر نیز در ارتباط با چگونگی مرگ فرانسوی میتران رئیس جمهور سوسیالیست دهه هشتاد قرن بیستم فرانسه، مطبوعات فرانسوی تشکیک‌هایی را روا داشتند که پس از به قدرت رسیدن مجدد

۱۴ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

سوسیالیست‌ها پس از بیش از دو دهه در آن کشور و انتخاب فرانسوای اولاند، در بهار سال ۲۰۱۲، به ریاست جمهوری به خاموشی گرایید.

چالش‌های مربوط به تجویز یا تحریم آنچه که از آن به اُتانازیا یا اُتانازی تعییر می‌شود، به دوران باستان و عهد فلاسفه کلاسیک یونانی بر می‌گردد. در مقابل افلاطون و برخی فلاسفه دیگر که مرگ بیماران درمان‌ناپذیر و خاتمه‌دادن به زندگی آنان را از لحاظ اخلاقی قابل پذیرش می‌دانستند، به فلاسفه و دانشمندان دیگری بر می‌خوریم که به صراحت مخالفت خود را ابراز داشته‌اند. در سوگندنامه بقراط چنین آمده است: «من هیچ داروی کشنده‌ای را به هیچ شخصی، حتی با تقاضای او نخواهم داد و در این خصوص هرگز پیشنهاد و مشورتی نمی‌دهم».

بدون تردید در موضع گیری‌های موافقان و مخالفان اُتانازیا، در کنار تقدیم‌های اخلاقی، اعتقادات و آموزه‌های مذهبی و فلسفی نیز سهم به‌سزایی داشته‌اند. در اسلام، قتل نفس جز در موارد قصاص یا افساد فی الارض پذیرفته نیست و کشنن یک انسان محقون الدم همانند قتل همه انسان‌ها تعییر شده است: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِهِ غَيْرَ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَانَمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» و بر همین سیاق زندگی بخشیدن به یک انسان همانند احیای همه انسان‌ها تلقی شده است: «وَ مَنْ أَحْيَاهَا فَكَانَمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا».^۱ از چنین منظری است که اختلاف نظر بین مذاهب مختلف و یا بین فقهای هر یک از مذاهب خمسه در مورد پایان بخشیدن به زندگی بیمار لاعلاج و به درخواست او، در سقوط یا عدم سقوط قصاص و نه حرمت عمل ارتکابی متمرکز شده است.

در یک‌صد سال اخیر، به‌ویژه پس از جنگ اول جهانی، بحث و اظهار نظر پیرامون ضرورت یا اجتناب از پایان بخشیدن به زندگی کسانی که مدت‌ها در حالت کما به سر برده‌اند و یا دچار بیماری‌های صعب‌العالجه هستند که روش‌های درمانی موجود امکان شفابخشی آنان را فراهم نمی‌کند، شدت یافته است. علت این امر از یک سو تقاضای رو به افزایش بیماران

لاعالج و از سو دیگر گرایش روز افزون برخی از پزشکان به خاتمه دادن به رنج و عذاب بیماران و اطرافیان و پرستاران آنان است. جک کورکیان (Jack Kevorkian) پاتولوژیست آمریکایی که ظاهراً با ارتکاب بیشترین موارد اُتانازیا به «دکتر مرگ» معروف شد و در مواردی با تزریق مواد کشنده به حیات بیماران خاتمه داده بود تا سال ۱۹۹۹ به حدود ۱۳۰ نفر در انجام خودکشی کمک کرده است. دادگاه میشگان او را به اتهام قتل درجه دوم به ۸ سال حبس محکوم کرد وی در ۳ ژوئن ۲۰۱۱ زندگی را بدرود گفت.

با توجه به اینکه اُتانازیا به اعتبار مرتکب، به فعال و غیرفعال یا منفعل و به اعتبار بیمار، به داوطلبانه و غیرداوطلبانه و حتی اجباری تقسیم می‌شود، تعاریف ارائه شده اغلب ناظر به تأکید بر یکی از اقسام آن‌اند. در مجموع می‌توان اُتانازیا را «رفتاری عمدى و ارادى (اعم از فعل یا ترک فعل)، نشأت گرفته از اهداف بشردوستانه و با هدف خاتمه بخشیدن به درد و رنج بیماران خاص (لاعالج) که توسط پزشک یا به دستور و زیر نظر او صورت می‌پذیرد و به مرگ بیمار و به آرامش رسیدن او منجر می‌شود» تعریف کرد.

این تعریف که در برگیرنده اُتانازیای فعال و منفعل است ناظر به اُتانازیای اجباری، به گونه‌ای که در آلمان نازی در سال‌های ۱۹۳۹ صورت گرفت و تحت عملیات سری T4 منجر به نابودی ظاهرآ حدود دویست هزار نفر اعم از بیماران روانی، افراد مبتلا به اسکیزوفرنی، ناقص العقل، مصروف و کودکان زیر ۳ سال دچار عقب‌ماندگی ذهنی یا نقص عضو و یا ناتوان جسمی اساسی گردیده بودند، است. واقعیت این است که بسیاری از کشورها، خاتمه دادن به زندگی‌های مرگباری را که ارزش ادامه دادن ندارند، مدنظر دارند. لیکن نگرانی اصلی آنها در این است که پذیرش اُتانازیای منفعل رفته منجر به زدودن قبح اُتانازیای فعال و حتی پذیرش اُتانازیای اجباری گردد! نگاهی گذرا به موضع کشورهای مختلف حکایت از آن دارد که تعداد کشورهایی که پذیرای اُتانازیای انفعالی هستند (البته بالحظ برخی شرایط) رو به افزایش است. علاوه بر سویس که در آن از سال ۱۹۴۰

۱۶ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

مساعدت در خودکشی قانونی محسوب می‌شود تا آنجا که امروزه از این کشور مقصود «نیروییست‌های مرگ» نام برده می‌شود، ایالت اوراگون آمریکا از سال ۱۹۹۴ با «قانون مرگ با عزت»، هلنند از سال ۲۰۰۱ (با چهار شرط)، بله‌یک از سال ۲۰۰۲، ایالت واشنگتن در آمریکا از سال ۲۰۰۸، لوگزامبورگ از سال ۲۰۰۸ اُتانازیای منفعل را پذیرا شده‌اند. در ژاپن، نه به موجب یک متن تقینی، بلکه در عمل رویه قضایی از سال ۱۹۷۲ پذیرای هر دو نوع اُتانازیای فعال و منفعل تحت شرایطی شده است. بر عکس در انگلستان مساعدت در خودکشی جرم تلقی شده و دادگاه‌ها با توصل به قاعده مسئولیت تخفیف یافته مجازات مرتکب را از حبس ابد برای قتل عمد به حداقل حبس دائم تبدیل می‌کنند.

در قوانین موضوعه ایران، پس از انقلاب اسلامی و در ارتباط با وضعیت حقوقی اذن مقتول به قاتل برای قتل و تعیین آن به اُتانازیا با ماده ۵۴ قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱ و ماده ۲۶۸ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ مواجه‌ایم. ماده ۵۴ مقرر می‌داشت: «با عفو مجنب^۱ علیه قبل از مرگ، حق قصاص ساقط نمی‌گردد و اولیای دم می‌توانند پس از مرگ او را قصاص نمایند» این ماده که ادبیات حقوقی فراوانی را موجب شد، در ماده ۲۶۸ با این عبارت تنظیم شده است: «چنانچه مجنب^۲ علیه قبل از مرگ جانی را از قصاص عفو نماید، حق قصاص ساقط می‌شود و اولیای دم نمی‌توانند پس از مرگ او مطالبه قصاص نمایند». هر چند رویه قضایی ایران تاکنون پذیرای اُتانازیا نبوده است، آیا این تغییر موضع تقینی را نباید ناظر به لحاظ واقعیت‌های موجود در فاصله یک دهه از تدوین نخستین قوانین کیفری اسلامی تلقی کرد؟

کتابی که خوانندگان عزیز پیش روی دارند، نتیجه تحقیقی است که با استفاده از منابع سرشار داخلی و خارجی و توصل به برخی استفتائات نوین و ظاهرآ در قالب «طرحی تحقیقاتی» توسط محققین محترم این اثر ارائه گردیده است. ظرایف علمی- حقوقی و نکات مهم فقهی و به‌ویژه ذکر

شواهدی از آنانزیای فعال و منفعل که طرح موضوع در محافل علمی-اخلاقی در سطح جهانی را سبب شده است، می‌توانند جذابیت این اثر را نه فقط برای حقوق‌دانان بلکه برای کلیه علاقه‌مندان و بهویژه دست اندکاران امر درمان دو چندان کند.

محمد آشوری

بهار ۱۳۹۱

پی‌نوشت‌ها

---

۱. سوره مائده، آیه ۳۲.

مقدمه

«در سال ۱۹۸۸ خانمی ۶۴ ساله که به سرطان مبتلا شده بود، آرزو داشت تا در منزل خود چشم از جهان فرو بندد. یک روز صبح وقتی که از خواب بیدار شد و بدن خود را پوشیده از چیزی شبیه سوزن قرمز رنگ یافت، شوهر او وی را به بیمارستان برد و بعد آن جا را ترک کرد. روز بعد وقتی که برای بردن همسرش به بیمارستان بازگشت، هنگامی که پزشک او را معاینه می‌کرد، بیرون از اتفاق قدم می‌زد. وقتی به اتفاق همسر خود بازگشت، او بی‌هوش بود. سه ساعت بعد، بیمار بر اثر تزریق آمپول کشنده‌ای که پزشک به او تزریق کرده بود از دنیا رفت.^۱

در طول چهار دهه اخیر پرونده‌هایی از این قبیل به کثرت مشاهده می‌گردد. در برخی کشورهای جهان شاهد مرگ‌هایی هستیم که به‌طور خود خواسته و با پیشنهاد بیمار یا رضایت بستگان و یا تصمیم پزشک معالج، به صورت تزریق آمپول‌های مرگ‌آور یا افزایش دُز مصرفی دارو یا قطع دستگاه اکسیژن مصنوعی بیمار درحال اغما و کما به‌وقوع می‌پیوندد. در کنار بررسی چنین پرونده‌ها و آمار مرتبط با وقوع و انواع آن، سؤالات متعددی که ذهن انسان را معطوف خویش می‌سازد، مطرح می‌گردد. به عنوان نمونه، می‌توان اشاره نمود که فلسفه و چرایی پیدایش و پذیرش چنین پدیده‌ای از سوی انسان‌ها و جوامع بشری چه بوده است، به عبارت دیگر، انسان و جامعه

۲۰ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی آتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

بر مبنای چه استدلال‌هایی چنین مرگی را تجویز نموده‌اند؟ انتخاب عقلانی پیش‌روی وی بوده است و یا ترجیح مصلحت؟ تمییز چنین مرگی با قتل و خودکشی کجا می‌باشد و رابطه آنها با یکدیگر چگونه است؟ نظر شریعت اسلام در این خصوص چیست؟ رویکرد فقه امامیه و فقه عامه در این موضوع به چه نحو است؟ سایر کشورها با این پدیده چگونه برخورد می‌کنند و در نهایت در عصر حاضر و با درنظر گرفتن سایر عوامل، چه رویکردی را می‌توان در این خصوص مورد مطمح نظر قرار داد؟ در این نوشتار سعی و اهتمام نگارندگان بر آن است تا با تبیین مبانی و ریشه‌های آتانازیا و انواع آن و بررسی سایر پدیده‌های مشابه، علاوه بر ارائه پاسخی مناسب به سؤالات مطروحه، بتوان رویکردی مناسب در این خصوص اتخاذ نمود.

بنایاً، علی‌هذا با چنین هدفی و ذیل دو بخش تحت عنوانیں «بررسی و شناخت آتانازیا» و «آتانازیا در شریعت اسلام و رویکرد کشورهای مختلف» به بررسی این موضوع می‌پردازیم.

پی‌نوشت‌ها

بخش اول: بررسی و شناخت اُتانازیا

در این بخش بر آن هستیم تا با شناخت دقیق و مؤثر اُتانازیا که موضوع اصلی نوشتار حاضر می‌باشد، بتوانیم به بررسی رویکرد شریعت اسلام و کشورهای مختلف در این حوزه و مبانی استدلال‌های آنها در باب پذیرش و یا عدم پذیرش این پدیده و در نهایت ارائه رأی و نظری منطبق با شرع و شرایط کنونی پردازیم. علی‌هذا مداقه در مفهوم، سیر تحولات، تعاریف و انواع اُتانازیا به منظور بررسی رویکرد شریعت اسلام و کشورهای مختلف در این حوزه امری لازم و ضروری است. بنابراین در ذیل بخش اول و تحت عنوان دو فصل، به ترتیب در فصل اول به بررسی مفهوم، سیر تحولات و تعریف اُتانازیا و در فصل دوم به بیان انواع و تقسیم‌بندی‌های مختلفی که از آن صورت پذیرفته است، می‌پردازیم تا به واسطه آشنایی با مبانی و اساس اُتانازیا بتوانیم به اهداف مورد نظر در بخش دوم ناصل آییم.

مفهوم، سیر تحولات و تعریف

شناخت و بررسی مفاهیم، تحولات و تعاریف حاکم بر یک پدیده، می‌تواند نقش مهمی در درک صحیح و دقیق از آن پدیده ایفا کند و همچنین ذهن مخاطب را با نظریات گوناگون از سوی دانشمندان و اندیشمندان مختلف در زمان‌های متفاوت در باب پدیده مطروحه آشنا سازد و آن را برای ارائه یک تعریف جامع و مانع رهنمون سازد. همواره درک صحیح از یک پدیده که وابسته به سه عنصر مفاهیم، سیر تحولات و تعاریف ارائه شده می‌باشد، می‌تواند ایصال به نظریه صحیح درخصوص آن پدیده را به همراه داشته باشد. بنابراین در این فصل و در ذیل سه مبحث متوالی، در مبحث اول به بیان مفهوم اُتانازیا و در مبحث دوم سیر تحولات حاکم بر آن و در انتها و در ذیل مبحث سوم تعریف اُتانازیا را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱. مبحث اول. مفاهیم

مرگ انسان می‌تواند ناشی از عوامل مختلفی باشد لیکن مرگ انواع گوناگونی دارد، به عبارت دیگر گاهی مرگ عنوان قتل (Homicide)، خودکشی (Suicide)، اُتانازیا (Euthanasia) و طبیعی دارد. در علم حقوق هر یک از این عناوین مفهوم و تعریف خاص خود را در بر دارد و اندیشمندان و علمای علم حقوق کیفری (Criminal Law) تعاریف مختلفی را از آنها ارائه نمودند. شناخت و بررسی هر یک از مفاهیم فوق الذکر می‌تواند کمک شایانی را در

خصوص ارائه تعریف جامع و مانع در مورد آثانازیا بنماید. بنابراین در ذیل این مبحث و در سه گفتار به بیان مفاهیم قتل، خودکشی و آثانازیا می‌پردازیم.

۱-۱. گفتار اول. مفهوم قتل

مرگ، صدمه نهایی است. همین نهایی بودن ایجاب می‌کند که مرگ را شدیدترین صدمه‌ای که می‌تواند به دیگری وارد شود دانسته و کسی را که، بی‌هیچ عذر یا توجیهی، آن را به دیگری تحمیل می‌کند، گناه‌کارترین مجرم بشناسیم.^۱ مرگ ویران‌کننده خوشی‌ها نام گرفته است. (قِيلَ يَا رَسُولُ اللهِ وَ مَا هَادِمُ اللَّذَاتِ قَالَ: الْمَوْتُ...)^۲ این نهایی بودن و ویران‌کننگی، قتل را به حدی از مذموم‌ترین افعال قرار داده است که خداوند متعال فرموده است: «إِنَّمَا مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَانَمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...» هر کس دیگری را بدون اقتضای قصاص یا بدون آنکه فسادی کرده باشد، بکشد، چنان باشد که همه مردم را کشته است....^۳ و مجازات چنین آدمی را در صورتی که به‌طور عمد مرتكب قتل بشود در آیه نود و سوم از سوره نساء، خلود در آتش و عذاب بزرگ و عده داده است که مشمول غضب و لعنت خداوند قرار می‌گیرد [۱]. شاید از همین روست که جرم قتل و سایر جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص (Offences against the person) در لسان فقه‌ها جنایت نامیده شده، که این واژه خود نشانه شدت زشتی این جرم است.^۴ در نظام حقوقی سایر کشورها برای جرم قتل، شدیدترین مجازات‌ها (اعم از قصاص (Life imprisonment)، اعدام (Death penalty)، حبس ابد و یا حداقل حبس طویل المدت) را درنظر گرفته‌اند.

قتل در نظام حقوقی اکثر کشورها به دو نوع قتل عمدى (Murder) و قتل غیر عمدى (Manslaughter) تفکیک می‌شود [۲]. فقهای امامیه قتل را با توجه به عمد در فعل و قصد، به سه گروه عمدى، شبه عمدى و خطایی تفکیک نمودند. ایشان در تعریف قتل عمدى بیان کردند: «هُوَ ازْهَاقُ النَّفْسِ

المعصومه المكافئه عمداً و عدواً^۰ یعنی خارج کردن نفس و جان معصوم و همتا از روی عمد و ستم.

در تعریف فوق الذکر علاوه بر ارکان به بعضی شرایط قصاص نیز اشاره شده است. شهید ثانی در شرح عبارت فوق بیان می‌کند منظور از «المعصومه»، جانی است که تلف کردن آن جایز نیست و مقصود از «المكافئه» نفسی است که از جهت اسلام، حریت و غیر آن از اعتبارات دیگر با قاتل برابر باشد و قید «عدواناً» برای احتراز از کسی است که به موجب قصاص کشته می‌شود و مانند آن.^۱ قتل شبه عمد و خطأ نیز همان خارج کردن نفس و جان معصوم و همتا است. لیکن در شبه عمد شخص می‌بایست در فعل کشتن تعمد داشته و قصد واقع ساختن آن بر فرد معینی را داشته باشد اما قصد کشتن او را نداشته باشد، مانند آن که کسی را برای تأدیب بزنند (زدنی که معمولاً مضروب را نمی‌کشد) و به مرگ او متنه شود.

خطای محض آن است که شخص نه در فعل و نه در نتیجه، تعمد نداشته باشد؛ مانند آن که تیری به سوی حیوانی پرتاب کند و به انسان بخورد و موجب مرگ وی گردد، در صورتی که قاتل قصد کشتن انسان یا شخص مقتول را نداشته باشد.

در یک جمع‌بندی دقیق از مجموعه مواد قانونی، می‌توان قتل‌های مجرمانه در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ را به چهار نوع عمد، شبه عمد، خطای محض و غیر عمد تقسیم کرد.^۲ قانون‌گذار در ماده ۲۰۶ قانون مجازات اسلامی به بیان جرم قتل عمدی می‌پردازد. این ماده اشعار می‌دارد:

«قتل در موارد زیر عمدی است:

الف. مواردی که قاتل با انجام کاری قصد کشتن شخص معین یا فرد یا افرادی غیر معین از یک جمع را دارد خواه آن کار نوعاً کشنده باشد، خواه نباشد ولی در عمل سبب قتل شود.

ب. مواردی که قاتل عمداً کاری را انجام دهد که نوعاً کشنده باشد هر چند قصد کشتن شخص را نداشته باشد.

ج. مواردی که قاتل قصد کشتن را ندارد و کاری را که انجام می‌دهد، نوعاً کشنده نیست ولی نسبت به طرف، بر اثر بیماری و یا پیری یا ناتوانی یا کودکی و امثال آن نوعاً کشنده باشد و قاتل نیز به آن آگاه باشد.» پذیرش این ماده به عنوان تعریف جامع و مانع از قتل عمدی با توجه به تعاریف ارائه شده از سوی فقهاء در باب قتل عمدی با مشکل مواجه است، زیرا قتل عمدی عبارت است از «سلب عمدی حیات از دیگری بدون مجوز قانونی»^۸، علی‌هذا به نظر می‌رسد در ماده ۲۰۶ قانون مجازات اسلامی کانون توجه قانون‌گذار عنصر روانی (Mens rea) یا همان قصد قتل بوده است.

بند ب ماده ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی در خصوص قتل شبه عمد مقرر می‌دارد: «قتل یا جرم یا نقص عضو که به‌طور خطای شبه عمد واقع می‌شود و آن در صورتی است که جانی قصد فعلی را که نوعاً سبب جنایت نمی‌شود، داشته باشد و قصد جنایت را نسبت به مجنيّ^۹علیه نداشته باشد مانند آن که کسی را به قصد تأذیب به‌ نحوی که نوعاً سبب جنایت نمی‌شود، بزند و اتفاقاً موجب جنایت گردد یا طبیبی مباشرتاً بیماری را به‌طور متعارف معالجه کند و اتفاقاً سبب جنایت بز او شود.»

بند الف ماده مذکور به بیان قتل خطایی می‌پردازد: «قتل یا جرح یا نقص عضو که به‌طور خطای محض واقع می‌شود و آن در صورتی است که جانی نه قصد جنایت نسبت به مجنيّ^۹علیه را داشته باشد و نه قصد فعل واقع شده بز او را، مانند آن که تیری را به قصد شکاری رها کند و به شخص برخورد شاید.» همان‌طور که ملاحظه می‌گردد موضوع جرم قتل اعم از عمد، شبه عمد و خطای محض انسان زنده و نتیجه آن وقوع مرگ می‌باشد لیکن وجه افتراق قتل عمدی از قتل شبه عمد و خطای محض فقدان قصد قتل در قتل‌های شبه عمد و خطای محض است و وجه اشتراک قتل شبه عمد با خطای محض، فقدان قصد نتیجه (قتل) است. و وجه افتراق آن‌ها در وجود قصد فعل نسبت به مجنيّ^۹ علیه در قتل شبه عمد و فقدان آن در قتل خطای محض است.

۱-۲. گفتار دوم. مفهوم خودکشی

یکی از افعال حرام و کبائر منصوصه [۳] خودکشی یا انتشار است. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَ لَا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا وَ مَنْ يَفْعَلَ ذَلِكَ عَذَوَانًا وَ ظَلَمًا فَسَوْفَ نَصْلِيهُ نَارًا وَ كَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا» یعنی خودتان را (به ناحق) نکشید (چون همه مؤمنین از روی حقیقت در حکم نفس واحدند) به درستی که خداوند به شما (اهل ایمان) مهربان است و کسی که از روی تعدی و تجاوز به غیر و ستم بر خود، قتل نفس نماید، زود باشد که او را در آتش سخت در آوریم و این بر خدا سهل و آسان است.^۹ در تفسیر آیه مذکور بیان شده است که کلمه «عذواناً» و «ظلماً» به ترتیب اشاره به کشتن غیر و خودکشی دارد.^{۱۰} از حضرت علی (علیه السلام) مروی است که فرمودند: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَمُوتُ بِكُلِّ مَيْتَةٍ غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَقْتُلُ نَفْسَهُ فَمَنْ قَدْرَ عَلَى حَقْنِ دَمِهِ ثُمَّ خَلَى عَنْ قَتْلِهِ فَهُوَ قَاتِلٌ نَفْسَهُ». یعنی مؤمن ممکن است به هر نوع مرگی بمیرد اما خودکشی نمی‌کند. پس کسی که بتواند خون خود را حفظ کند و از قتل خود جلوگیری ننماید تا کشته شود، قاتل خود خواهد بود.^{۱۱} در حدیث دیگری از حضرت باقر (علیه السلام) روایت گردیده است: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَبْتَلَى بِكُلِّ بَلِيلَةٍ وَ يَمُوتُ بِكُلِّ مَيْتَةٍ إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْتُلُ نَفْسَهُ» به درستی که مؤمن به هر بلایی مبتلا می‌شود و به هر نوع مردنی می‌میرد، ولی خود را نخواهد کشت.^{۱۲}

بنابراین همان‌طور که از مطالب مطروحه مشاهده می‌گردد، خودکشی در شریعت اسلام امری ناپسند و مذموم است که مرتکب آن دچار عذاب اخروی می‌شود.

منظور از خودکشی از نظر ماهوی سلب عمدی حیات از خویشتن است و به عبارت دیگر، خودکشی مصداقی از قتل عمدی است با این تفاوت که جانی و مجنبی^{۱۳} علیه یک نفر است و در هر حال مرتکب باید مختار باشد. به عبارت دیگر، هر گاه شخص به هر دلیلی داوطلبانه تصمیم بگیرد که به زندگیش خاتمه دهد خودکشی کرده است.^{۱۴} مع ذلک یکی از علل عمدۀ

۲۸ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

مرگ و میر، هم در کشورهای پیشرفته (Developed Country) و هم در کشورهای در حال توسعه (Developing Country)، خودکشی است و هر ساله میلیون‌ها نفر دست به خودکشی می‌زنند.

هر سال حدود ۵ میلیون نفر در جهان اقدام به خودکشی می‌کنند که از این عده ۵۰۰ هزار نفر جان خود را از دست می‌دهند.^{۱۰} آمارهای رسمی سازمان‌های بین‌المللی حاکی از اقدام میلیون‌ها نفر از مردم جهان برای خاتمه دادن به زندگی خود به شیوه‌های مختلف است که برای نمونه به آمار سازمان بهداشت جهانی (World Health Organization) در جدول ذیل اشاره می‌نمائیم.

جدول میزان خودکشی افراد در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر

ردیف	کشور	ذکور	اناث	در مجموع	سال
۱	بریتانیا	۱۷.۷	۵.۴	۹.۲	۲۰۰۸
۲	روسیه	۵۳.۹	۹.۰	۳۰.۱	۲۰۰۸
۳	هلند	۱۱.۶	۵.۰	۸.۳	۲۰۰۷
۴	ایالات متحده امریکا	۱۷.۷	۴.۵	۱۱.۱	۲۰۰۵
۵	ژاپن	۳۵۸	۱۳.۷	۲۴.۴	۲۰۰۷
۶	یونان	۴.۸	۱.۰	۲.۸	۲۰۰۸
۷	اکراین	۴۰.۹	۷.۰	۲۲.۶	۲۰۰۵
۸	کره جنوبی	۲۹.۶	۱۴.۱	۲۱.۹	۲۰۰۶
۹	کانادا	۱۷.۹	۵.۴	۱۱.۶	۲۰۰۵
۱۰	مجارستان	۳۷.۱	۸.۶	۲۱.۵	۲۰۰۸
۱۱	لتونی	۲۴.۱	۷.۷	۱۹.۹	۲۰۰۷
۱۲	اسلونی	۳۲.۱	۷.۹	۱۹.۸	۲۰۰۸
۱۳	صریستان و مونتگرو	۲۸.۴	۱۱.۱	۱۹.۰	۲۰۰۶
۱۴	فنلاند	۲۸.۹	۹.۰	۱۸.۸	۲۰۰۷

۲۹ مفهوم، سیر تحولات و تعریف

ردیف	کشور	ذکور	اناث	در مجموع	سال
۱۰	بلژیک	۲۷.۲	۹.۵	۱۸.۲	۱۹۹۹
۱۶	کرواسی	۲۶.۹	۹.۷	۱۸.۰	۲۰۰۶
۱۷	سوئیس	۲۳.۵	۱۱.۷	۱۷.۰	۲۰۰۶
۱۸	فرانسه	۲۰.۵	۹.۰	۱۷.۰	۲۰۰۶
۱۹	استونی	۲۹.۱	۶.۲	۱۶.۰	۲۰۰۸
۲۰	اروگوئه	۲۶.۰	۶.۳	۱۵.۸	۲۰۰۴
۲۱	ترکیه	۵.۳۶	۲.۵۰	۳.۹۴	۲۰۰۸
۲۲	اتریش	۲۳.۸	۷.۴	۱۵.۴	۲۰۰۷
۲۳	آفریقای جنوبی	۲۰.۳	۵.۶	۱۵.۴	۲۰۰۵
۲۴	هنگ کنگ	۱۹.۳	۱۱.۵	۱۵.۲	۲۰۰۶
۲۵	لهستان	۲۶.۸	۴.۴	۱۵.۲	۲۰۰۶
۲۶	کوبا	۱۹.۶	۴.۹	۱۲.۳	۲۰۰۶
۲۷	چین	۱۳.۰	۱۴.۸	۱۳.۹	۱۹۹۹
۲۸	نیوزلند	۲۰.۳	۶.۵	۱۳.۲	۲۰۰۸
۲۹	سوئد	۱۸.۱	۸.۳	۱۳.۲	۲۰۰۶

صرف نظر از میزان و شیوه به کار رفته برای خودکشی، بیشتر خودکشی‌ها در سینین بین ۱۴-۲۵ سال روی داده است. در دنیا زنان معمولاً سه برابر مردان اقدام به خودکشی می‌کنند. اما مردان سه برابر زنان در خودکشی موفق می‌شوند با این حال در ایران میزان موفقیت مردان در خودکشی دو برابر زنان است.^{۱۶}

امیل دور کیم (Emil Dukheim) فیلسوف و پایه گذار مکتب جامعه‌شناسی (Sociology) فرانسوی در بسیاری از آثار خود به خصوص در «قواعد روش جامعه‌شناسی و خودکشی» به پدیداره جنایی پرداخت.^{۱۷} وی خودکشی را به انواع مختلفی تفکیک نمود که در جدول ذیل به آن اشاره شده است.

۳۰ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

«جدول گونه‌شناسی خودکشی از نظر امیل دور کیم»^{۱۸}

خودکشی نابهنجارانه	خودکشی قدرگرايابانه	خودکشی ديگرخواهانه	خودکشی خودخواهانه	همچو
فرد احساس می‌کند نظمی در جامعه وجود ندارد	فرد احساس ناتوانی در تنظیم امور زنگی خود می‌کند	فرد منافع گروه را بر منافع خود ترجیح می‌دهد	فرد احساس تعلق به جامعه نمی‌کند	نمایش
ورشکستگان	زندانی‌ها	اسکیموهای سالخورد	معتادان	نمایش
عدم امنیت و سرخوردگی	ترس از کنار گذاشته شدن	احساس وظیفه، شرمندگی و گناه	افسردگی و مالیخولیا	نمایش نمایش نمایش

با وجود قبح خودکشی در شریعت اسلام و گسترده‌گی وقوع چنین پدیده‌ای در سطح جهان، قوانین اکثر کشورها خودکشی را جرم ندانسته و جرم‌انگاری (criminalization) در این حوزه صورت نپذیرفته است [۴].

در ایران نیز برای خودکشی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ مجازات تعیین نشده است. بنابراین شروع به خودکشی (Attempt Suicide) و نیز معاونت (Accessory; Counselling and procuring) در آن، به لحاظ پذیرفتن نظریه استعاری بودن معاونت در حقوق جزای ایران، جرم تلقی نخواهد شد. با این حال اگر بتوانیم مساعدت‌کننده (معاون) در قتل دیگری را سبب اقوی از مباشر بدانیم، وی علاوه بر این که از مسئولیت کیفری (Criminal responsibility) مبری نخواهد بود، به عنوان قاتل نیز مجازات خواهد شد. به عنوان نمونه می‌توان بیان نمود اگر فرد خودکشی‌کننده مجرم (Insane) باشد و با فریب دیگری ماده‌ای مسموم بخورد و فوت کند، مساعدت‌کننده را می‌توان سبب اقوی از مباشر و وی را مستحق کیفر دانست.

۱-۳. گفتار سوم. مفهوم آتانازیا

آتانازیا (Euthanasia) واژه‌ای یونانی می‌باشد که از پیشوند یونانی «EU» به معنای «خوب و آسان» و واژه «THANASIA» به معنای «مرگ و مردن» تشکیل شده است. واژه «Thanatos» از «Thanatos» اقتباس شده است که در اساطیر یونان به معنای الهه مرگ بوده است.^{۱۹} یونانیان باستان آن را پسر شب و برادر خواب می‌دانستند.^{۲۰} بنابراین با ایضاح معنای پیشوند «EU» و واژه «THANASIA» به نظر می‌رسد واژه آتانازیا مفهوم مرگ خوب، کام بخش و راحت را به ذهن متبار می‌سازد.

آتانازیا در زبان فارسی به واژه‌های گوناگونی معنی شده است. به عنوان نمونه می‌توان اشاره کرد که از آن به معنای «مرگ خوب، مرگ راحت، مرگ کام بخش و قتل ترحم آمیز» یاد کرده‌اند.^{۲۱} برخی از آن به معنای مرگ آسان و مرگ یا قتل کسانی که دچار مرض سخت و لاعلاجند نام برده‌اند.^{۲۲} بعضی نیز آتانازیا را مرگ شیرین نامیدند.

مع ذلك هر یک از معانی فوق الذکر، در متون انگلیسی معادلهایی از قبیل Happy death, Easy death, Good death, Mercy Killing قتل ترحم آمیز هیچگاه نمی‌تواند معنایی دقیق و کامل برای واژه آتانازیا باشد و بهتر است در ترجمه واژه Mercy Killing به کار برده شود. زیرا ممکن است کشتن شخص در آتانازیا از روی ترحم نباشد و مقتول رضایت (Consent) به این مسئله نداشته باشد که به عنوان مثال می‌توان به پزشکی به نام «جک کورکیان» (Jack Kevorkian) اشاره کرد. وی یکی از پزشکان میشیگان بود که در اوآخر دهه نواد، پس از دیدار از هلنند بر آن شد تا بیماران محضر را در پایان دادن به حیاتشان کمک نماید. او در سال ۱۹۸۹ اولین دستگاه خودکشی خود را ساخت. از آن زمان به بعد این نوع درمان «کورکیان» نام گرفته که ۴۵ نفر را خلاص کرده است. بسیاری از آن‌ها بیماران در حال احتضار نبودند. برخی پس از معاینه توسط پزشک قانونی هیچ‌گونه نشانی از بیماری نداشتند. تعدادی نیز معلولانی بودند که در

صورت بھرہ وری از خدمات بیشتر حیات را بر می گزیدند.^{۲۳}

همچنین از قتل هزاران تن که در جنگ جهانی دوم، علی رغم میل باطنیشان و بعضًا به عنوان نژاد پست کشته شدند به عنوان طرح اُتانازیای آلمان نازی یاد می شود.^{۲۴} این در حالی است که قتل آنها را نمی توان قتل از روی ترحم نامید اگر چه ممکن است آن را اُتانازیا تلقی نمود.

علی هذا نگارنده پیشنهاد می کند همان واژه اُتانازیا می تواند قالب مناسبی برای محتوای مشخص در تعریف اُتانازیا باشد؛ به عبارت دیگر استفاده از واژه اُتانازیا مناسب‌تر از استعمال سایر واژه‌های مطروحه که در ترجمه اُتانازیا به کار رفته است می‌باشد. بنابراین در این نوشتار از واژه اُتانازیا استفاده خواهد شد.

در زبان عربی از عبارات «القتل اشفافاً» و یا «القتل بداع الشفقة» در معنای اُتانازیا استفاده می‌گردد.^{۲۵} که به نظر می‌رسد واژه اُتانازیا در زبان عربی به معنای قتل ترحمی یا قتل از روی دلسوزی در نظر گرفته شده است.

خلاصه بحث

بنابراین با توجه به توضیحات ارائه گردیده در خصوص مفاهیم قتل، خودکشی و اُتانازیا، مطمئن نظر قرار دادن نکات ذیل از اهمیت برخوردار است:

نخست، در مفاهیم فوق الذکر، موضوع انسان زنده می‌باشد به عبارت دیگر وجود علامت حیات و زندگی در انسان حائز اهمیت است. بنابراین قتل، خودکشی و اُتانازیا در خصوص انسان فاقد حیات، قابل تحقیق نمی‌باشد. دوم، در قتل، خودکشی و اُتانازیا، فعل ارتکابی خاتمه دادن به حیات انسان زنده می‌باشد.

سوم، در قتل و اُتانازیا موضوع، انسان زنده دیگری است لیکن در خودکشی موضوع انسان زنده دیگری نمی‌باشد بلکه خود شخص موضوع خودکشی است.

چهارم، در وقوع قتل، انگیزه قاتل در تحقیق جرم نقش مؤثری ایفا نمی‌کند و در خودکشی نیز به علت جرم نبودن این عمل، انگیزه شخص

برای خودکشی از اهمیت برخوردار نیست، لیکن در اُتانازیا انگیزه مرتكب یا مرتكبین از اهمیت برخوردار است و انگیزه آن از کشتن شخص می‌باشد رهایی مقتول از سختی‌ها و مشقت‌های ناشی از درد، بیماری و یا کهولت سن باشد.

پنجم، در خودکشی و اُتانازیا مقتول یا مجند^{۲۵} علیه رضایت به وقوع فعل ارتکابی دارد در حالی که در قتل، مقتول هیچ‌گونه رضایتی از فعل ارتکابی نداشته است.

علی‌هذا قتل، خودکشی و اُتانازیا در موضوع و رفتار مرتكب با یکدیگر مشابه و در انگیزه و رضایت مقتول با هم افتراق دارند.

۲. مبحث دوم. سیر تحولات

بحث و تبادل نظر پیرامون سیر تحولات و پیشینه تاریخی اُتانازیا می‌تواند کمک شایانی به درک استدلال‌های موافقین و مخالفین اُتانازیا بنماید.^{۲۶} شناخت دقیق فلسفه پیدایش چنین پدیده‌ای و درک متقابل جوامع پیشین و معاصر از آن نیز می‌تواند بازگوکننده علت اصلی توجه انسان‌ها با گذر زمان به این پدیده باشد و به سؤالات مهمی از قبیل اینکه چگونه بشر با گذر زمان به سمت اُتانازیا متمایل شده است؟ چرا تمرکز، رویکرد و تمایل جوامع فعلی به این پدیده نسبت به جوامع پیشین بیشتر شده است؟ چه عواملی موجب تمایل جوامع و انسان‌ها به این پدیده گردیده است؟ دلایل موافقین اُتانازیا چیست و چه مسائلی موجب طرح این موضوع از سوی آنان شده است؟ چه مخالفت‌هایی و از سوی چه کسانی با طرح اُتانازیا در جوامع ایجاد شده است؟ موافقین و مخالفین طرح اُتانازیا از چه گروه‌هایی بودند؟ نقش دولت‌ها در طرح این موضوع چه بوده است و... پاسخ دهد.^{۲۷}

۱-۱. گفتار اول. پیشینه تاریخی (Historical background)

با شکل‌گیری مکتب اصالت‌فرد (School individualism) در مقابل مکتب

۳۴ □ بررسی ابعاد حقوقی - فقهی اُتانازیا با رویکرد حقوق کیفری

اصالت اجتماع (Community School) و افزایش تأکید بر حق فرد در تعیین سرنوشت خود از یک سوء و پیشرفت‌های علوم پزشکی از سوی دیگر، حمایت از پدیده اُتانازیا بیشتر و مطرح شدن آن توسط دولتها و جوامع، بیش از پیش شد.^{۷۷} به عبارت دیگر از اوخر قرن نوزدهم میلادی پرداختن به موضوع اُتانازیا در سطح جوامع شتاب بیشتری به خود گرفت. علی‌هذا در ذیل این گفتار و در دو قسمت متوالی به بیان پیشینه تاریخی اُتانازیا در دوره قدیم، که بیشتر تحولات پیش از قرن نوزدهم و دوره معاصر که تحولات پس از آن را دربر می‌گیرد، می‌پردازیم.

۱-۱-۲. دوره قدیم (*Old course*)

در بعضی از جوامع کهن و بدیع اُتانازیا استفاده می‌کردند و بیماران سخت را به خاطر ترحم و برای جلوگیری از تحمل درد و مشقت بیشتر خفه (Stifle) می‌کردند و در مواری نیز آنان را می‌سوزاندند (Burning) و یا زنده به گور (Buried alive) می‌کردند. گفته می‌شود اسکیموهای جوان، پدر و مادر خود را هنگامی که سخت پیر می‌شوند، با دست خود می‌کشند.^{۷۸}

در یونان باستان (Ancient Greeks) در حدود ۴۰۰ سال پیش از میلاد، برخی فیلسوفان مانند افلاطون (Plato) و سقراط (Socrates) اُتانازیا را از لحاظ اخلاقی قابل قبول می‌دانستند. افلاطون در یکی از آثار خود، افرادی را که به علت بیماری قادر به انجام وظیفه نیستند، محکوم به مرگ می‌داند، زیرا به عقیده وی در مدينه فاضله، هر یک از افراد باید قادر به انجام کاری باشد و آنان که دوران زندگی خود را با بیماری و صرف دارو می‌گذرانند (بیماران مزمن و درمان‌ناپذیر) و درنتیجه قادر به انجام وظیفه خود نسبت به کشورشان نیستند، از حق زندگی محروم هستند و باید تسليم مرگ شوند.^{۷۹} در مقابل فیلسوفان دیگری در آن دوران این عمل را از لحاظ اخلاقی قابل قبول نمی‌دانستند که به طور مشخص می‌توان از ارسطو (Aristotle)، فیاغورثیان (Pythagoreans) و بقراط (Hippocratic) نام برد. به عنوان نمونه

می‌توان به «سوگندنامه بقراطی» (The Hippocratic Oath) اشاره کرد که در آن سوگندنامه بیان می‌شود: «من هیچ داروی کشنده‌ای را به هیچ شخصی، حتی با تقاضای خود او نخواهم داد و در این خصوص هیچگاه پیشنهاد و مشورت نمی‌دهم».^{۳۰}

با ظهور آئین مسیحیت، مسیحیان اولیه با تمامی انواع کشتن مخالف بودند، آئین مسیحیت کاتولیک (Catholic Christianity) با هر اقدامی از این دست، سرسختانه مخالفت می‌کند و آن را مغایر اراده الهی بر می‌شمارد. اثنازیا از نظر آئین کاتولیک ناقض مهم‌ترین ارزش یعنی ارزش زندگی است. موضع آئین کاتولیک براساس آموزه‌های کتاب مقدس استوار است. فرمان پنجم از فرمان‌های ده‌گانه به گونه‌ای قاطع، قتل را منع می‌کند. این فرمان، متعلق قتل را بیان نمی‌کند و به همین سبب، به گونه‌ای مطلق شامل هر قتل می‌شود؛ چه قتل دیگران و چه خود. بدین ترتیب، اقدام به اثنازیا یا نقض فرمان به شمار می‌رود. از نظر مسیحیت مرگ و زندگی تنها تحت اراده خداوند قرار دارد. نادیده گرفتن این حق انحصاری، به معنای تجاوز به ساحت خداوند و غصب جایگاه اوست و هیچ انسانی اختیار جان خود را ندارد که هرگاه اراده کرد از آن چشم بپوشد.^{۳۱}

بسیاری از پروتستان‌های سنتی (Traditional protestant)، بسیاری از احکام عهد جدید را فرمان‌هایی می‌دانند که هرگز نباید دچار تغییر شوند یا کنار گذاشته شوند. بعد از فرمان اطاعت خدا، مهم‌ترین فرمان این است که انسان باید حیات انسانی را محترم بشمارد و از آنجا که انسان‌ها به صورت خدا آفریده شدن، از بین بردن حیات انسانی به معنای از بین بردن صورت خدا می‌باشد. هیچ آموزه مستقیمی در کتاب مقدس درباره مسائل دشواری نظیر سقط جنین (Abortion) و قتل ترحمی وجود ندارد، لیکن اغلب مسیحیان سنتی معتقدند که از بین بردن حیات انسانی همیشه نادرست است و آنچه که پیش می‌آید این است که وظیفه حیات، به عنوان یک قاعده، محدود به حفظ حیات انسان‌های بی گناه می‌شود و کلیسا می‌آموزد که از بین بردن